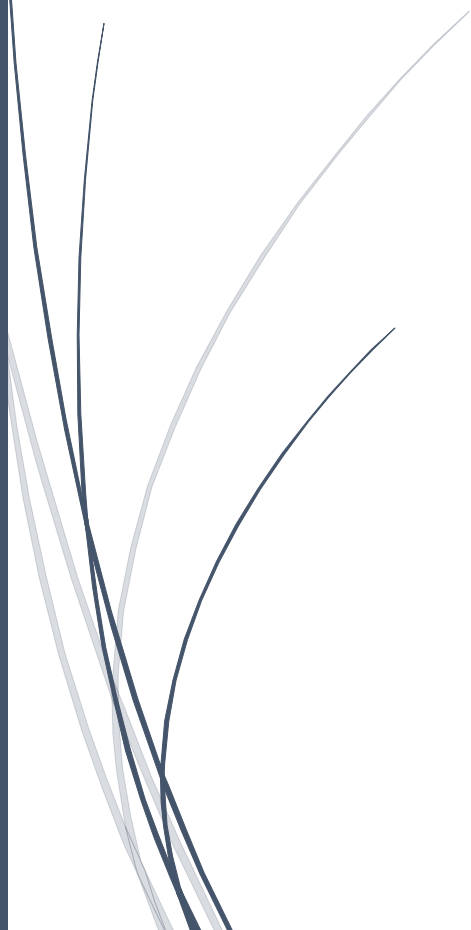

08.03.2023

Jordbruksoppgjøret 2023

Norturas innspill til Norges Bondelag og Norsk
Bonde og Småbrukarlag

Innholdsfortegnelse

Innledning og prioriteringer	2
1. Norsk kjøtt og egg styrker matsikkerheten.....	3
2. Økonomi for bonden og markedsbalanse.....	4
3. Markedssituasjonen for norsk kjøtt og egg	5
<i>Kjøtt- og eggmarkedet i 2022</i>	<i>6</i>
<i>Prognose for 2023</i>	<i>7</i>
<i>Langtidsutsikter mot 2027</i>	<i>7</i>
<i>Importvernet for kjøtt og egg</i>	<i>8</i>
<i>Konkurranseskraften til norsk kjøtt og egg</i>	<i>9</i>
4. Fraktordninger.....	10
<i>Tilskudd til frakt av slaktedyr</i>	<i>10</i>
<i>Tilskudd til frakt av egg</i>	<i>10</i>
<i>Tilskudd til frakt av fjørfe</i>	<i>10</i>
5. Styrking av beredskap og matsikkerhet i Nord-Norge	11
6. Telledato.....	12
7. De enkelte produksjonene – status, muligheter og anbefalinger.....	13
<i>Storfe</i>	<i>13</i>
<i>Sau og lam</i>	<i>14</i>
<i>Gris</i>	<i>15</i>
<i>Egg.....</i>	<i>16</i>
<i>Fjølfekjøtt.....</i>	<i>16</i>
8. Velferdsordninger	16
9. Norturas overordna forventninger til årets jordbruksoppgjør	17

Innledning og prioriteringer

Klimaendringer, pandemi og krigen i Ukraina har løfta betydningen av matsikkerhet og nasjonal beredskap. Løpende matproduksjon i hele landet basert på lokale og fornybare ressurser bidrar til matsikkerhet her hjemme, samtidig som det reduserer presset på matressursene globalt. Gitt det norske ressursgrunnlaget er husdyrproduksjonene nødvendige for å kunne utnytte potensialet for matproduksjon over hele landet og nå målet om selvforsyningsgrad på 50 prosent.

Økt inntekt for bonden og tetting av inntektsgapet til andre grupper er en forutsetning for å sikre matproduksjon i hele landet og oppnå Stortingets landbrukspolitiske målsetninger. Nortura har bidratt til økte markedsinntekter, men skal vi ivareta markedsbalansen og unngå overproduksjon, må prisøkninger brukes med forsiktighet framover. Videre tetting av inntektsgapet må i år i stor grad komme over jordbruksoppgjøret, og innrettes slik at det i liten grad er produksjonsdrivende.

Fortsatt landbruk over hele landet avhenger også av at kostnadsulemper mellom distrikter utjevnes og at det finnes mottaksanlegg som står klar til å ta imot bondens leveranser av slakt og egg.

Nortura mener at følgende områder må prioriteres i årets jordbruksoppgjør:

- **Opptappingsplanen for å tette inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper må vedtas og ligge til grunn for oppgjøret**
- **Det må legges til rette for å opprettholde løpende matproduksjon i hele landet ved å styrke fraktordningene for slaktedyr og egg**
- **For å hindre at jordbruket i nord blir ytterligere redusert og legge til rette for at Nortura kan opprettholde mottaksplikten, må det settes inn tiltak som sikrer slakterivirksomheten i Troms og Finnmark.**

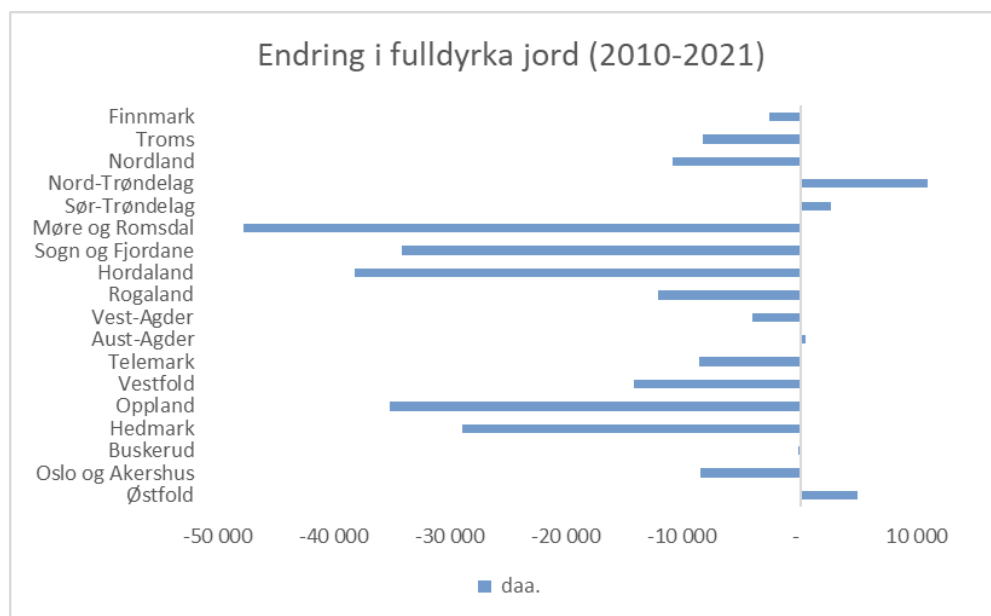
Dette dokumentet er Norturas innspill til avtalepartene i jordbruksforhandlingene i 2023.

1. Norsk kjøtt og egg styrker matsikkerheten

Bonden og næringsmiddelindustrien spiller en viktig rolle i totalberedskapen i Norge og er definert som kritisk samfunnsfunksjon. Norges evne til å opprettholde produksjonen av nok mat av høy kvalitet er en viktig del av den nasjonale beredskapen. I tillegg skal jordbruket til enhver tid levere det norske forbrukere etterspør.

Det er en økende forståelse at reell selvforsyning av mat i Norge innebærer at matproduksjonen i størst mulig grad må ha utgangspunkt i norske ressurser. Regjeringen har som mål at selvforsyningen, korrigert for import av fôrråvarer, skal være på 50 %. Dette innebærer først og fremst at bøndene har en inntekt slik at arealene blir drevet og at produksjonsapparatet fornyes. Vi må opprettholde matproduksjonen i hele landet, og sørge for at både gras- og kornarealene i Norge holdes i drift. I tillegg er det avgjørende at vi øker vår nasjonale produksjon av alternativt protein til produksjon av kraftfôr for å redusere importavhengigheten.

Dessverre går utviklingen i feil retning. Det fulldyrka jordbruksarealet reduseres fortsatt. Ser vi på reduksjonen fra 2010 har Norge redusert arealet av fulldyrka jord med om lag 250 000 dekar. Samtidig har produksjonen av kjøtt og egg økt med 125 000 tonn. Dette tilsier at vi stadig bli mer avhengig av importerte råvarer til produksjon av blant annet kraftfôr.

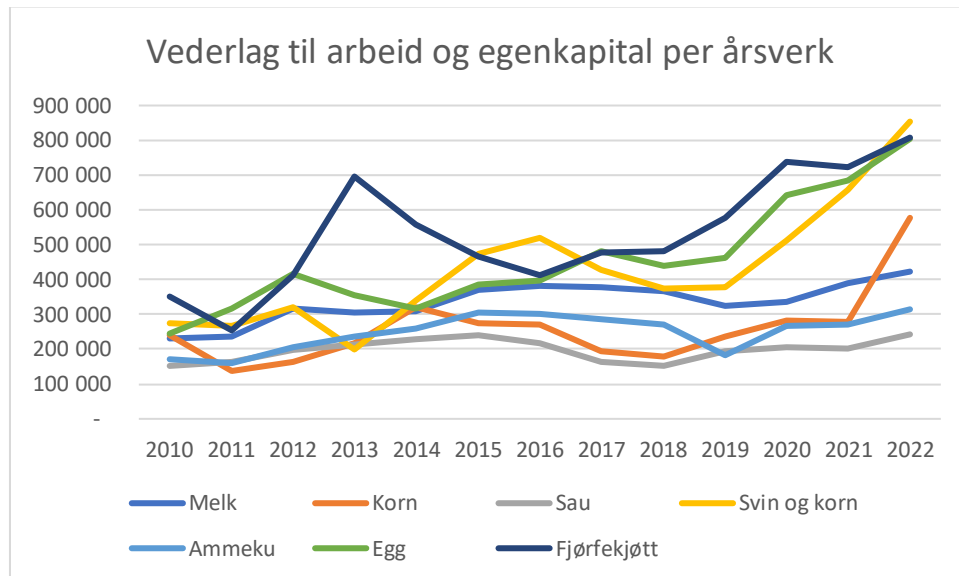
Kilde: SSB.

Nortura er særlig bekymret for utviklingen i distriktsjordbruket. Vestlandet og Troms og Finnmark har hatt den største tilbakegangen i husdyrproduksjonen sett i forhold til resten av landet. Som eksempel har Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal hatt en reduksjon i antall melkekyr siden 2010 på 19%. I Troms og Finnmark har antall vinterfôra søyer blitt redusert med 17% i samme periode. De samme områdene har hatt lavere vekst i ammekyr enn andre deler av landet. Langtidsvurderingene til Nortura Totalmarked viser at denne trenden kan fortsette.

Husdyrproduksjonen i Norge utfyller hverandre. Storfe og sau kan og bør utnytte grasressursene i inn- og utmark. Gris, kylling og verpehøns er fôreffektive husdyr som kan utnytte korn av svakere kvalitet (fôrkorn). Dette gir oss potensiale til å øke andelen norske ressurser i jordbruket samtidig som jordbruket produserer det forbrukerne etterspør, men det forutsetter en sterkere satsting på

distriktsjordbruket, samtidig som alternative fôrkilder må utvikles. Det må stimuleres til økt produksjon av grovfôr av høy kvalitet.

Av de ulike husdyrproduksjonene er det fortsatt produksjon av storfekjøtt (ammeku) og sau som gir lavest lønnsomhet. Nortura mener at disse produksjonene må prioriteres i årets jordbruksoppgjør. I tillegg mener Nortura at Nord-Norge og Vestlandet må gis et ekstra løft for å forhindre en ytterligere nedgang i landbruket i disse områdene.

Kilde: Nibio.

2. Økonomi for bonden og markedsbalanse

Norturas skal sikre at det på kort og mellomlang er samsvar mellom tilbudet og etterspørselen for norskprodusert kjøtt og egg, samt bidra til å oppnå myndighetenes mål for landbrukspolitikken, herunder det som avtales i Jordbruksavtalen. Lønnsomheten for primærprodusentene være god nok til å sikre produksjon, samtidig som prisen må være på et nivå som gjør at man får avsetning for varene i sluttmarkedet. Virkemidlene markedsregulator har til rådighet har blitt redusert med tiden. Pris er i dag det overveiende viktigste virkemiddelet og brukes aktivt. Prisen har blitt brukt aktivt for å balansere markedet i perioder med stor effektivitetsøkning, tørkeperioder, stengte landegrensler og kostnadssjokk for innsatsfaktorer. Gitt naturens uforutsigbarhet, lange produksjonssykluser og investeringshorisonter, og sesongmessige variasjoner i etterspørselen som ofte ikke samsvarer med de naturlige svingningene i tilbudet, vil en utvidet verktøykasse for markedsregulator gjøre det mulig å i enda større grad sikre selvforsyning av norsk kjøtt og egg til forutsigbare priser.

Nortura setter PGE og tilhørende prisløype innenfor halvåret for storfe, gris, lam og egg hvert halvår. Da vurderes blant annet prisens effekt på etterspørselen gjennom priselastisiteten og krysspriselastisiteten basert på historiske data, gjeldende mattrender og salgsutvikling, samt hvordan prisendringer påvirker konkurransen fra importerte varer og grensehandel. Prisen settes også med tanke på sesongmessig variasjon i produksjonen og salg for å sikre markedsbalanse gjennom året. Det må også tas høyde for prispåslagene som gjøres av dagligvarekjedene og HORECA, samt Jordbruksavtalens innvirkning på produksjonen.

De seneste halvårene har Nortura foretatt betydelige økninger i PGE for de ulike kjøttslagene og egg. Prisøkningen har vært nødvendig for å møte den enorme kostnadsveksten bøndene har opplevd,

utover det som er blitt kompensert gjennom jordbruksoppgjøret, og hensynet til markedsbalansen på mellomlang sikt. Regjeringen har også hatt tydelige forventninger om at kostnadsveksten må hentes ut gjennom økte inntekter i markedet. Prishevingene har vært nødvendig og innenfor hva som har vært mulig samtidig som markedsbalansen er opprettholdt. Nye betydelige økninger i PGE vil imidlertid trolig komme i konflikt med målet om å opprettholde markedsbalansen på kort og mellomlang sikt. Som markedsregulator har vi allerede begynt å tilpasse oss prognoser svakere salgsutvikling gjennom f.eks. å redusere «topp-prisen» på gris for å redusere gjennomsnittsveksten moderat på slaktene som leveres.

Økte priser kan isolert sett påvirke salget av kjøtt negativt. Samtidig påvirker prisøkninger konkurranseforholdet mot andre produkter. De relativt dyrere kjøttslagene taper terreng mot billigere kjøttslag og konkurransekraften mot andre substitutter, som plantebaserte produkter, svekkes. Et prisbilde som gir redusert konkurransekraft for grovfôrintensive produksjoner, kombinert med lavest lønnsomhet i denne delen av næringen, gjør at Nortura ser på utviklingen mellom kjøttslagene med bekymring. Denne utviklingen går imot målet om landbruk i hele landet, utnyttelse av norske ressurser og høy norskandel i fôret.

Det er ikke utsikter til reduserte renter og kostnader fremover – noe som gir fortsatt høye kostnader for bonden og redusert kjøpekraft i sluttmarkedet. Samtidig må inntektene løftes betydelig hvis man skal nå målet om å jamstille inntekten til bøndene og andre yrkesgrupper. For å unngå overproduksjon og en forsterking av effektene nevnt over, ser Nortura liten mulighet til nye store prishevinger fremover.

Svekket tollvern og få produksjonsregulerende virkemidler begrenser også muligheten for å øke bondens inntekt gjennom markedet. Samtidig er både reguleringseksperten og eksportstøtte til RÅK-produkter avvirket. Disse forholdene forsterker behovet for produksjonsregulerende virkemidler framover. I tråd med Hurdalsplattformen må tollvernet styrkes og «verktøykassen» til markedsregulator utvides.

Nortura mener:

- **For neste avtaleår vurderer Nortura det slik at Nortura har et begrenset handlingsrom for å løfte bondens kostnader videre ut i markedet. Bidraget til å tette inntektsgapet derfor i stor grad må skje som følge av økt støtte gjennom jordbruksavtalen. Prisnedskrivning av korn til kraftfôr er et eksempel på tilskudd som må tilpasses denne situasjonen. Det er også særs viktig at støtten innrettes slik at den ikke er produksjonsdrivende, og at ordningene stimulerer til kjøttproduksjon i hele landet som i størst mulig grad er basert på norske fôrressurser.**

3. Markedssituasjonen for norsk kjøtt og egg

Forbruket av norsk kjøtt økte gjennom pandemien som følge av mindre reising, redusert grensehandel og flere middager hjemme, og ga et avvik fra trenden vi har sett i nyere tid med redusert kjøttforbruk. Det er stort fokus på klima, bærekraft og dyrevelferd, men smak og pris er imidlertid de viktigste faktorene når det handles mat. Utfyllende detaljer om trender og utvikling kan leses i grunnlagsdokumentet på Totalmarked sine hjemmesider. Det er usikkert hvordan forbruket vil utvikle seg framover, men det forventes at redusert kjøpekraft og urolig økonomiske tider vil påvirke salget negativt og øke viktigheten av pris for konsumentene ytterligere fremfor andre faktorer.

Kjøtt- og eggmarkedet i 2022

Kjøtt- og eggmarkedet i tonn tom. uke 52/2022

	Produksjon	22/21	Import	Salg	22/21	Markedsbal
Storfe/kalv	91 728	105	16 391	103 609	94	4 511
Sau	4 921	98	70	4 991	96	0
Lam	18 238	96	721	18 959	88	-0
Gris	132 890	99	5 456	138 115	93	231
Egg	65 453	100	190	65 490	99	153

For innenlands markedsbalanse må importen trekkes i fra

I 2022 var markedet preget av at etterspørselen gradvis kom tilbake til nivåene før Koronapandemien. I takt med utfasing av reiserestriksjoner ble etterspørselen i økende grad dekket med norsk råvare og behovet for import ble gradvis redusert.

Markedet var preget av underdekning for alle kjøttslagene i starten av året. Det var sammenhengende tollnedsettelse for både storfe og gris gjennom hele første halvår. For gris varte tollnedsettelsen ut juni, mens det for storfe var nedsatt toll t.o.m. første uka i august. Høstsesongen har først og fremst vært preget av overskudd og innfrysing av storfe. Reduserte bestillinger over forsyningsplikten har vært den direkte årsaken til overskuddet sett fra markedsregulators ståsted, men de underliggende årsakene er nok sammensatte. Det at aktørene har tilpasset seg høye strømpriser ved å redusere egne lager antas å være en viktig forklaring, men usikkert marked/reduserte bestillinger, økte tilførsler, samt unødvendig import i perioden med tollnedsettelse spiller også inn. Omsetningsrådet vedtok i oktober å utvide taket for innfrysing av storfe grensen til 6 000 tonn. Det ble fryst inn til sammen rundt 5 000 tonn.

For gris har markedet vært godt dekket gjennom høsten. Det ble fryst inn litt gris i august og september og det ble ikke tatt ut i løpet av høsten. Det ble ikke fryst inn lam eller sau i slaktesesongen 2022.

Eggmarkedet har vært preget av overskudd og uten tiltak ville overdekningen blitt på over 3000 tonn. 2 800 tonn er tatt hånd om ved førtidsslakting. Overskuddet er håndtert gjennom billigsalg, samt at egg som har blitt for gamle til humant konsum er anvendt til fôr. Et tiltak for midlertidig opphold for eggprodusenter er igangsatt for å bedre markedsbalansen i 2023.

Prognose 2023 - per mars 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Import- kvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markeds- balanse	Reg.lager 1.1.23
Storfe/kalv	87 800	- 4 %	9 000 1)	98 500	- 5 %	- 1 700	4 877
Lam	18 300	0 %	806 2)	18 700	- 2 %	+ 400	0
Sau	4 900	1 %		4 900	- 1 %	0	0
Gris	130 000	- 2 %	1 650 3)	133 300	- 3 %	- 1 600	231
Egg	65 900	+ 1 %	500 4)	66 200	+ 1 %	200	-

*) Reguleringslager ved starten på året inngår ikke i markedsbalansen for 2023.

1. For storfe SACU-import på 4 756 tonn storfekjøtt m/ben. WTO-kvote på 1 084 tonn, EU-kvote på 2 500 tonn og GSP-kvote på 665 tonn biffer og fileter (omregnet til storfekjøtt m/ben).
2. Importen inkluderer WTO-kvote på 206 tonn og 600 tonn fra Island.
3. Spekk på 600 tonn, EU-kvote på 900 tonn, kvote på 150 tonn fra Storbritannia.
4. Forutsetter i prognosen for 2023 en import på 500 tonn egg.

Reguleringslageret av storfe helt slakt har hittil i år minket med 1 000 tonn til om 3 900 tonn. Sammen med norsk produksjon og importkvoter prognoseres dette å være tilstrekkelig til å dekke salget fram til høsten. I 3. tertial 2023 prognoseres det et sesongmessig overskudd på 1 500 tonn. Det ventes en nedgang i innenlandsk salg på om lag 5 prosent i 2023. Det innenlandske salget i 2022 var relativt høyt, som følge av mindre grensehandel enn normalt. Tilførslene av storfe ventes å gå ned med 4 prosent i 2023. Dette skyldes færre melkekyr til slakt. Nedgang i kutallet gir færre fødte kalver som reduserer produksjon i 2024. Framtidig melkebehov samt utvikling i melkemengde per ku påvirker behovet for antall ammekyr framover.

Det er prognosert en nedgang i bestanden av sau og lam på 1 pst. pr. juni 2023. Det forventes noe økt produksjon i 2023, og en liten nedgang i salget. Dagens sauebestand virker å gi markedsbalanse.

Det prognoseres en nedgang i tilførselen av gris i 2023 på 2 prosent, og at salget faller til nivået før pandemien. Dette vil gi en underdekning på om lag 1 600 tonn i året 2023 som helhet. Prognosen viser en overdekning i 1. tertial, men noe underskudd resten av året.

Tiltak med kompensasjon for midlertidig opphold av produksjonen hos 13 eggprodusenter gir om lag balanse i eggmarkedet i 2023. Samlet salg av egg til dagligvare og industri ventes å øke med nærmere 1 prosent. Tiltaket med midlertidig opphold har bare virkning for 2023 og noe inn i 2024. Det er derfor svært viktig at vi unngår nyetableringer i en næring med overkapasitet. Det vil ramme alle produsenter.

Langtidsutsikter mot 2027

Totalmarked utarbeidet nye langtidsutsikter i oktober 2022. Fram mot 2027 prognoseres Totalmarked en årlig nedgang i konsumet av rødt kjøtt per innbygger på 1 prosent. Korrigert for den estimerte befolkningsveksten betyr det at salget av rødt kjøtt vil være 2,3 prosent lavere i 2027 sammenlignet med 2023. I samme periode forventes det at konsumet av hvitt kjøtt vil øke med nærmere 2 prosent årlig per innbygger. Samlet for norsk kjøtt gir det en økning i salget på 1,2

prosent fra 2023 til 2027. For egg forventes en årlig vekst på 0,25 prosent per innbygger, som betyr en økning i salget på 2,9 prosent fra 2023 til 2027.

Totalmarkeds langtidsprognoser stemmer godt overens med estimatene EU har presentert i sin rapport «Agricultural Outlook» fra 2020, hvor de prognoserer en nedgang i konsumert kjøtt per capita på 1,6 pst. fra 2020 til 2030.

I store trekk innebærer langtidsutsiktene for innenlandsk salg at det ikke er behov for flere ammekyr for å dekke storfekjøttmarkedet. Det er heller ikke rom for økt produksjon av sau- og lam fra dagens nivå. Det kan være et begrenset behov for flere smågriser etter bortfall av tilførsler som følge av tilpassinger til konsesjonsregler fra 2025, men det er fortsatt kapasitet for økning innenfor dagens konsesjonsgrenser. Det er rom for økt produksjon av hvitt kjøtt. Til tross for en forventet positiv forbrukstrend, er det ikke rom for økt produksjon av egg.

Importvernet for kjøtt og egg

De siste årene har pandemien, økonomisk sanksjoner og kostnadsgalopp gitt høye priser internasjonalt for kjøtt og egg. Den norske modellen med markedsregulering gjør prisene betydelig mer forutsigbare og har gjort det mulig å unngå de store endringene man har hatt i f.eks. EU. En lavere prisvekst i Norge enn andre land har bidratt til å gjøre tollvernet mer robust.

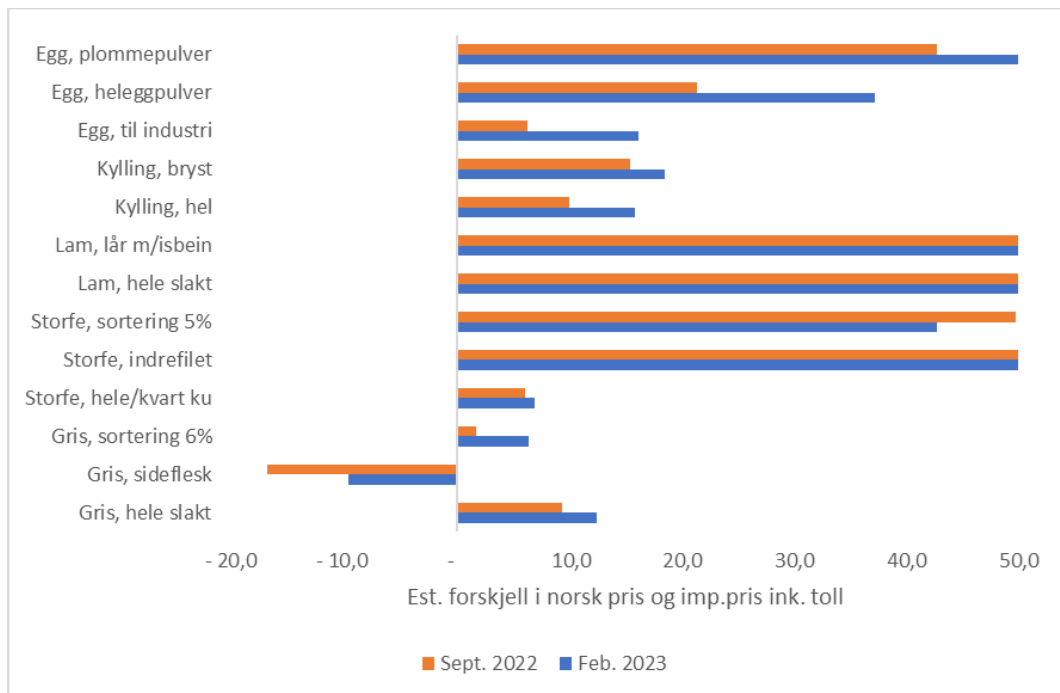
Siden sensommeren 2022 er det overordnede bilde at tollvernet for kjøtt og egg har styrket seg. Unntaket er biff/filet og sortering av storfe. Prisen på importert storfe (sortering fra EU og biff/filet fra Mercosur-området) har falt sammenlignet med september 2022. For gris og egg har prisøkningen fortsatt, mens det for lam og fjørfe er noe ulik utvikling mellom produktene. Målt mot euroen, er den norske kronene på sitt svakeste siden inngangen av 2021. Målt mot dollaren har også krona svekket seg. En lavere kronekurs bidrar til å styrke tollvernet.

For gris er det et godt tollvern for skinke, kam, nakkestykker og sorteringer med høyt fettinnhold. Sideflesk og fileter er fortsatt billigere å importere til full toll enn det er å kjøpe norskprodusert. Tollvernet for hele slakt har styrket seg noe og er for øyeblikket tilstrekkelig, men betydelig svakere enn for skinke, kam, nakkestykker og sorteringer med høyt fettinnhold.

Internasjonale priser for storfe har falt. Svekket kronekurs har imidlertid veid opp for noe av prisveksten på importerte varer. Med unntak av for hele slakt har tollvernet gjennomgående svekket seg for storfe. Tollvernet er tilstrekkelig for sorteringer og produkter med prosenttoll. Tollvernet for hele slakt har styrket seg noe, men er fortsatt svakt.

Prisen på hel kylling har økt i EU, mens prisen på stykningsdeler har falt. For hel og stykningsdeler har tollvernet styrket seg det siste halvåret og er tilstrekkelig for øyeblikket. Sterkest er tollvernet for lår og MUK.

Internasjonale priser på egg og eggprodukter har skutt i været, langt mer enn prisen har økt i Norge. Sammen med en svak krone, har dette styrket tollvernet betydelig.

Figur: Estimert tollvernet målt som forskjellen mellom norsk pris og importpris inklusiv toll. Kilde: Noridane og Nortura.

Konkurransen til norsk kjøtt og egg

Forbrukere, handel og matvareindustrien foretrekker norsk egg og kjøtt, ikke fordi det er norsk, men fordi råvarene har positive egenskaper som verdsettes og differensierer produkter fra den norske husdyrproduksjonen. Rettferdig inntektsfordeling i verdikjeden, den kollektive og solidariske grunnstrukturen med små familieeide bruk, utnyttelse av de naturlige arealressursene over hele landet, beitebruk og dyrehelse og dyrevelferd er viktige egenskaper som jordbruksoppgjøret kan bidra til gjennom å styrke landbrukets økonomi.

Fremover anser Nortura at det også vil være avgjørende å skape ytterligere differensiering av råvareproduksjonen gjennom stimulering av flere ulike produksjonsformer, finansiering av dyrevelferdstiltak og statlig bidrag til å etablere konkurransedyktige markeder for norskprodusert protein- og karbohydrater til kraftfôr.

Bærekraftige tilpasninger og finansiering av disse gjennom Bionova er videre en forutsetning for landbrukets evne til å produsere egg og kjøtt som kan konkurrere mot både importerte produkter og substitutter. Videre løft av landbrukets bærekraft vil øke konkurransen, men vil også kreve betydelige investeringer som ikke er mulig å hente tilbake gjennom økte priser i den markedsituasjonen vi har i dag.

Nortura mener at Jordbruksavtalen må gi investeringsstøtte som gir insentiver til å videre styrke bærekraften og dyrevelferden hos den norske bonden. Dette vil styrke konkurransen til norsk kjøtt og egg ved å heve kvaliteten, uten å være produksjonsdrivende og komme i konflikt med målet om å opprettholde markedsbalanse, samtidig som landbruket videre kan fortsette arbeidet med å bidra med å nå bærekraftsmålene.

Nortura mener:

- **Arbeidet med økt bærekraft, redusert utslipp av klimagasser og styrking av dyrevelferd i husdyrsektoren må holde fram. Målrettet bruk av investeringsvirkemidler over jordbruksavtalen i denne sammenheng viktig. Det må legges til rette for videreutvikling og implementering av klimakalkulatoren.**

4. Fraktordninger

Fraktutjamningsordningen er et av de mest sentrale landbrukspolitiske virkemidlene for å sikre like konkurransevilkår ved produksjon av egg- og kjøttproduksjon i hele Norge. Formålet med tilskudd til frakt av slaktedyr og egg er å jevne ut transportkostnader ved frakt av slaktedyr eller egg fra produsent til slakteri/eggpakkeri. Et viktig premiss for ordningen er at det er tilstrekkelig kompensasjon for frakt, da dette indirekte eller direkte påvirker aktørenes mulighet til å jevne ut prisene mellom produsenter. Økt tilskudd til frakt bidrar i stor grad til økt lønnsomhet for alle husdyrprodusenter fordi det reduserer fraktkostnadene likt for alle.

Tilskudd til frakt av slaktedyr

Nortura ba i 2022 om økt støtte til frakt på 49 mill. kr. Det er positivt at avtalepartene bevilget 15 mill. kr, men det er fortsatt en betydelig underdekning som i dag dekkes av bøndene. Nortura har gjennomført en effektivisering av dyretransporten som har redusert kostnadene betydelig. I praksis har effektiviseringen de seneste årene i stor grad oppveiet for lønns- og kostnadsvekst. I 2022 og forventinger til 2023 er kostnadsøkningen formidabel relatert til inntransport og dette understøttes også SSB sine tall. Derfor ser vi et tydelig trendskifte som ikke lenger i stor grad kan effektiviseres bort.

Nortura mener at frakttilskuddet må økes med 90 mill. kr for å bedre lønnsomheten til alle som leverer storfe, sau og gris til slakt. I tillegg vil økt støtte til frakt sikre at aktørene over tid bidrar til full utjevning av fraktkostnader som er vesentlig for ordningens måloppnåelse. I motsetning til tidligere år hensyntar også beregningen budsjettforutsetningene for 2023.

Tilskudd til frakt av egg

Dersom Norge tilpasser seg nytt EU-regelverk for holdbarhet på egg, som det ligger an til, vil det bli nødvendig med innhenting av egg fra produsentene to ganger i uken. Kostnadene til innfrakt vil fordobles, og innfrakttilskuddet må økes med ca. 65 mill. kroner for å opprettholde pris til eggprodusentene og sikre eggproduksjon over hele landet.

Tilskudd til frakt av fjørfe

Nortura har gjennom flere jordbruksoppgjør pekt på behovet for å etablere en fraktordning for fjørfe. Årlige utbrudd av fugleinfluenza, og andre fjørfesjukdommer viser utfordringene med stor konsentrasjon av fjørfeproduksjon i noen få områder av landet.

Nortura mener utviklingen med konsentrasjon av produksjon av fjørfe er uheldig, både av hensyn til økt smitterisiko og beredskap, men også av hensyn til fordeling av verdiskapingen til flere deler av landet.

Nortura har i de siste jordbruksoppgjørene vist at en fraktordning for fjørfe bør kunne etableres etter prinsipper for eksisterende fraktordning for øvrige slaktedyr. Basert på volumet for 2022, og en

forutsetning om at slakterier over 1500 tonn kylling anses som basisanlegg er behovet for innfrakttilskudd beregnet til 15 mill. kroner. Det er da hensyntatt endring i Norturas slakteristruktur.

Nortura mener:

- **Tilskuddene til frakt av slaktedyr må økes med 90 mill. kroner**
- **Det må etableres en fraktordning for fjørfe etter samme prinsipper som for eksisterende fraktordning for kjøtt. Behovet for tilskudd er beregnet til 15 mill. kroner**
- **Økte fraktkostnader som følge av en tilpasning til nytt EU-regelverk for holdbarhet på egg må eventuelt kompenseres med høyere tilskudd til frakt av egg.**

5. Styrking av beredskap og matsikkerhet i Nord-Norge

Troms og Finnmark bidrar til verdiskaping og sysselsetting både nasjonalt og regionalt. Videre er en solid matproduksjon i Troms og Finnmark viktig for en reell selvforsyning som sikrer økt matberedskap nasjonalt, men også for regionen i nord.

Utviklingen i Nord-Norge har over flere år gått i feil retning, og særlig landbruket i Troms og Finnmark taper produksjon i forhold til resten av landet. Siden 1998 er antall slaktegris i Troms og Finnmark redusert med 50 % samtidig som antall slaktegris i landet økt med 15 %. Antall sauer er redusert med 25 %, mens det i landet er redusert med 14%. Antall storfe er redusert med 25 %, mens det for landet er redusert med 15 %. Eggproduksjonen i Finnmark og Troms er redusert med ca. 10 %, mens den i landet er økt med ca. 35 %.

I samme periode har også mesteparten av distribusjonen av mat blitt sentralisert til Østlandet og Trøndelag. Det er kun enkelte produkt som blir distribuert direkte fra Målselv ut til dagligvarekunder.

Siden 1998 har Nortura lagt ned flere slakterier og kjøttforedlingsanlegg i Nord-Norge. For Troms og Finnmark er det nå kun slaktning i Karasjok og Målselv. Anlegget i Målselv har også noe videreforedling med kjøttdeig som det største produktet.

Det er i dag flere sektorer som mottar støtte slik at det skal være praktisk mulig å nå politiske mål. Som eksempel kan vi nevne ordninger for sikre drift av fiskemottak i områder hvor det ellers ikke ville vært lønnsomt å drive mottak. Dette gjør det mulig for kystfiskerne å levere fangst. Det er på samme måte nødvendig å opprettholde slakterivirksomhet i Troms og Finnmark for at det skal kunne være mulig å drive husdyrproduksjon her. Målet om et landbruk i hele landet innebærer også at bonden må kunne få levert dyr til slakt uavhengig av geografi.

For å forhindre at jordbruket i Finnmark og Troms blir ytterligere redusert, og sikre at Nortura skal kunne opprettholde mottaksplikten, må lønnsomheten i jordbruket styrkes, samtidig som myndighetene må dekke deler av driftsulempene knyttet til slaktning i Troms og Finnmark.

Nok tilførsler er en avgjørende faktor for å skape lønnsomhet for våre slakterier i Nord-Norge og med fallende produksjon i landbruket, særlig i Troms og Finnmark har dette blitt ytterligere forsterket de siste årene. For våre to anlegg i Troms og Finnmark viser våre økonomiske beregninger at selv inkludert en lavere avregningspris for bønder i Nord-Norge, går den økonomiske driften knyttet til slaktingen i betydelig minus i Troms og Finnmark, mens den akkurat balanserer i Nordland.

Vi forventer en fortsatt krevende økonomisk utvikling. For å sikre en bærekraftig bedriftsøkonomisk lønnsomhet på våre to mottaksanlegg og sikre at bønder i Nord-Norge får lik oppgjørpris for sine produkt som andre regioner i landet, og at Nortura kan opprettholde mottaksplikten over tid, må

staten kompensere deler av disse driftsulempene. Våre analyser tilsier at en kompensasjon basert på regnskapet i 2022 vil måtte beløpe seg til 36 millioner kroner.

Nortura mener at det må innføres to nye tilskudd over jordbruksavtalen for at skal være mulig å videreføre slakting i Troms og Finnmark over tid. Et tilskudd som dekker inn lavere avregningspris for bønder i Nord-Norge, og en ordning som skal sikre slakterivirksomhet i Troms og Finnmark.

Nortura mener:

- **Det bør gis tilskudd til slakting i Finnmark og Troms som skal dekke inn deler av underskudd ved å opprettholde slakterivirksomhet i Troms og Finnmark. Nortura må kunne bære en egenandel på 15 %. Tilskuddet tas over jordbruksavtalen. Tilskuddsbehov vil være ca. 16 mill. kr per år.**
- **Det bør etableres ny tilskuddsordning over jordbruksavtalen for Nordland, Troms og Finnmark. Tilskuddsordningen er et ekstratillegg for produksjon i Nord-Norge og utbetales som et tillegg i kr/kg for leverte slakt. Satsen må være minimum 1,5 kr/kg for gris og 1 kr/kg for småfe og storfe for å sikre lik pris for levering av slakt med resten av landet. Tilskuddsbehov ca. 20 mill. kr per år**
- **Gjennom jordbruksavtalen har en mulighet til å løfte lønnsomheten til bonde gjennom distriktstilskuddet.**

6. Telledato

En avvikling av telledato vil redusere kostnader både for bonde og næringsmiddelindustri. Dagens telledato medfører betydelig markedsforstyrrelse. Vi anslår at telledato medfører at 1000 tonn storfe fryses inn unødvendig om høsten fordi bonden venter med slakting til telledato er passert. Regelverket bidrar dermed til at det må importeres unødig mye storfe i 1. halvår, samtidig som det fryses inn storfe på høsten som kunne vært omsatt ferskt. I tillegg medfører telledato at bransjen får perioder inn mot telledato med lavere dekning av slakting, for så å få for mye slakt. Dette gjør at både slakterier og skjærebedrifter har utfordringer med bemanningen i disse periodene når mengden slakt som skal håndteres varierer betydelig.

Nortura må bruke både engrospris, omsetningsavgift og grunntilskudd for å utligne tilskudds-utbetalingen til bonden i et forsøk på å bidra til en jevnere slakting. Det fremstår som ulogisk at markedet skal betale en pris som i realiteten ikke kan tas ut i sluttmarkedet, og omsetningsavgiften til bonden varierer svært mye med kun et mål for øyet – å motvirke tilskuddsutbetaling fra myndighetene.

Nortura stiller seg bak OPS-Landbruk sitt initiativ for å avvikle dagens telledato og opplever at mange av aktørene i tilknytning til landbruket også stiller seg positive. Det er satt i gang et arbeid for å utvikle konkrete løsninger for å kunne avvikle telledato.

Nortura mener:

- **Det må settes inn ressurser for å avvikle telledato så raskt som mulig.**

7. De enkelte produksjonene – status, muligheter og anbefalinger

Storfe

Ammekuttallet har økt betydelig de senere årene, samtidig som potensialet for kjøttproduksjon fra melkekuopopulasjonen er bedre utnyttet. Forbedring av lønnsomheten for storfebonden gjennom pris og tilskudd har stått sentralt i satsingen for å oppnå økt produksjon. Til tross for det har produksjon av storfekjøtt fortsatt svak lønnsomhet – også når en sammenligner med de andre husdyrproduksjoner.

De siste årene har den underliggende trenden vært en reduksjon i forbruket av storfekjøtt per capita. Fra 2015 til 2019 falt salget av rødt kjøtt per capita med 6 prosent. Det forutsettes at salgsøkningen innenlands gjennom pandemien vil opphøre og at grensehandelen normaliseres. Vi erfarer at i normale situasjoner vil også importkvotene bli benyttet. Totalmarkedet prognosierer at innenlandsk salg av rødt kjøtt vil reduseres med 1 prosent per capita årlig i perioden 2023 til 2027. Med prognosert befolkningsvekst innebærer dette en samlet nedgang i totalt volum på vel 2 prosent i løpet av de neste fem årene.

Det er svært mange faktorer som påvirker markedsbalansen for storfe, og dermed behovet for antall kyr fram mot 2027. Endring i melkeproduksjonen kombinert med utviklingen i melkeytelsen vil få betydning for kjøttproduksjonen framover. Totalmarkedet gjennomførte en spørreundersøkelse sommeren 2022 som viser fortsatt interesse for å starte opp med ammeku på gården, men at mange også planlegger avvikling. Slik Nortura vurderer det, vil markedet være dekket med dagens ammekuttall i de nærmeste årene.

Samtidig er det svak økonomi i produksjonen av storfekjøtt. Næringen henter en vesentlig del av inntektene fra overføringer og det er ikke mulig å løfte inntekta tilstrekkelig uten at dette bidraget også økes. Det må nødvendigvis innrette ordningene slik at de i minst mulig grad stimulerer til økt produksjon.

Ubalanse mellom tilbud og etterspørsel gjennom året gir økte kostnader både for bonde og næringsmiddelindustri, i tillegg til unødvendig import i perioder. Nortura bruker prisløypa aktivt for å styre tilførselene mot perioder med stor etterspørsel, men telledatoeffekten trekker i feil retning og er for stor til at pris kan utligne den. Store prissvingninger skaper dessuten andre uønskede forstyrrelser i markedet. Tilskudd til ku med kalv på beite har mange positive effekter med tanke på utnyttelse av beite og dyrevelferd, men det kan også bidra til å forsterke utfordringene med markedsbalansen gjennom året dersom mange ammekuprodusenter tilpasser seg ved å endre kalvingstidspunkt. Nortura vil peke på at samme effekt kan oppnås gjennom styrking av for eksempel beitetilskudd og driftstilskudd ammeku.

Storfe kan utnytte grasarealer og beite i marginale jordbruksområder og bidrar til aktivt landbruk over hele landet, forutsatt at det legges til rette for variert bruksstruktur som er tilpasset de naturgitte forholdene.

Selv om andelen av ammeku er økende, er melkeku fortsatt opphav til over 60 prosent av storfekjøttet. Nortura anser storfekjøttproduksjon basert på ammeku og melkeku som likeverdige og ønsker at virkemidlene utvikles på en måte som ivaretar begge produksjonsformer.

Kvalitetstilskuddet for storfe utgjør et viktig bidrag til økonomien for storfeprodusentene. I fjorårets oppgjør bestilte avtalepartene en utredning av kvalitetstilskuddet fra Landbruksdirektoratet. Bakgrunnen var at tilskuddet, slik det er innrettet i dag med store sprang i tilskuddsnivå mellom klasser, kan gi insentiv til bruk av mye kraftfôr for å oppnå en høyere klassifisering. Oppdraget var å

utrede en mer trinnløs utbetaling av tilskuddet med grunnlag i desimalgraderingen av slaktet. Nortura er positive til en slik omlegging og mener det vil stimulere til en mer bærekraftig storfekjøttproduksjon basert på høyt opptak av grovfôr. For å ivareta begge produksjonsformer er Nortura opptatt av at en omlegging ikke bør føre til vesentlig omfordeling mellom kjøttproduksjon basert på melkeku og ammeku.

Nortura mener:

Det er behov for bedret økonomi i storfekjøttproduksjonen, men markedsutsiktene tilsier at en må søke å unngå å stimulere til økt produksjon. Arbeidet med å tilpasse produksjonen til endringer i forbrukertrender og produksjonskrav må fortsette.

Følgende tiltak anbefales:

- **Driftstilskudd til ammeku kan styrkes ved å øke satsen for samme antall dyr**
- **For å løfte inntekt og stimulere til økt beitebruk foreslås økte satser per dyr i beitetilskuddene, samt tilskudd som legger bedre til rette for beiting og bidrar til å dempe konflikter, herunder gjærehold (fysisk og elektronisk)**
- **Investeringsstøtte til ombygging til løsdrift og andre tiltak som fremmer dyrevelferd og bærekraft.**

Sau og lam

Markedet for sau og lam er nå i god balanse og dyretallet er på et riktig nivå i forhold til etterspørselen. Prognosen for 2023 viser god balanse i det norske markedet for sau og lam.

Totalmarked forventer at sau og lam også vil følge trenden til rødt kjøtt med en reduksjon i konsum per capita, men at nedgangen vil være noe mindre enn for gris og storfe. Markedsbalansen og framtidsutsiktene for etterspørselen etter sau og lam tilsier at det ikke er rom for økning i produksjonen, men at det må være en ambisjon å beholde dagens kapasitet. Totalmarked gjennomførte en spørreundersøkelse sommeren 2022 som viser at mange planlegger å avvikle saueholdet.

Både antall gårdsbruk med sau og antall sau er svakt synkende i Norge. Nedgangen er størst i Midt- og Nord-Norge hvor vi også finner de største sauebrukene. Gjennomsnittlig buskapsstørrelse gikk ned med 0,8 søyer til 67,2 pr bruk i 2022. De aller fleste sauebønder er derfor deltidsprodusenter, som enten kombinerer sauen med arbeid utenom gården eller med annen landbruksproduksjon. Når en ser på utviklingen i Husdyrtilskudd i de siste jordbruksoppgjørene, så har det vært en sterk satsing på små og mellomstore sauebruk, mens de større sauebrukene, de som har sauen som en stor del av inntektsgrunnlaget, har sakkert akterut når det gjelder husdyrtilskudd pr sau. Siden det er i Nord-Norge og Trøndelag en finner flest av denne type sauebruk, så kan dette være en del av forklaringen på at det minker med sau i disse fylkene og at den gjennomsnittlige buskapsstørrelsen i landet går ned.

Sau som går på utmarksbeite, henter ca. halvparten av grovfôret sitt der. For å ha en bærekraftig sauenæring, er det derfor viktig at flest mulig utnytter denne fôrressursen. Statistikk fra Landbruksdirektoratet viser at andelen søyer på utmarksbeite holder seg stabilt på ca. 83-84 %. Sau og lam på inn- og utmarksbeite får utøve naturlig adferd. Aktivt beitebruk er derfor også positivt for dyrevelferden.

Ulltilskuddet bidrar til sauebondens inntekt og er i liten grad produksjonsdrivende. Etterspørselen etter førstesortering norsk ull er økende, men for å dekke denne etterspørselen må det lønne seg for bonden å ta godt vare på ulla. Fra om lag 1990 har prisen på ull hatt en negativ utvikling. Satsen for

ulltilskuddet har vært uendret siden 2014. For å styrke produksjonen av god norsk ull må satsen justeres i årets jordbruksoppgjør.

Nortura mener:

Produksjonen av sau og lam er på et riktig nivå. Økte tilskudd, som er nødvendig for å løfte økonomien i sauenæringen, må i minst mulig grad stimulere til økt produksjon.

Følgende tiltak anbefales:

- **Økte satser for beitetilskuddet for å løfte inntekt og stimulere til høyere fôropptak på beite, samt styrke tiltak som fremmer beiting, som radiobjeller og fellestiltak**
- **Husdyrtilskuddet likt over og under 75 sau ved at satsen fra 76-150 sau økes**
- **Driftstilskudd for sau kan være en mulighet for å styrke inntekta uten at det stimuleres til økt produksjon**
- **Økt sats for pristilskudd ull.**

Gris

Etter den uvanlige pandemiperioden med stor underdekning av gris, har markedet normalisert seg i siste halvdel av 2022. Ved inngangen til 2023 ligger det 230 tonn gris på reguleringslager. Prognosen for 2023 viser overskudd i 1. og 2. tertial, men et relativt beskjedent overskudd for 2023 som helhet.

De siste årene har den underliggende trenden vært en reduksjon i forbruket av svinekjøtt per capita. Totalmarkedet prognoserer at innenlandsk salg av rødt kjøtt vil reduseres med 1 prosent per capita årlig i perioden 2023 til 2027. Det vil med framskrevet salg være behov for flere smågriser etter bortfall av tilførsler som følge av endrede konsesjonsregler fra 2025. Det er kapasitet for økning innenfor dagens konsesjonsgrenser. Totalmarkedet gjennomførte en spørreundersøkelse sommeren 2022 som viser at de som fortsetter med smågrisproduksjon vil netto utvide innenfor konsesjonsgrensene. Det ventes en fortsatt effektivitetsutvikling i svineproduksjonen.

På sikt kan manglende nybygg og rehabilitering av eldre fjøs pga. svært høye byggekostnader, samtidig som det ikke gis støtte fra Innovasjon Norge til grisefjøs, bli en utfordring. En undersøkelse gjort av Norsvin viste at 70 % av eksisterende grisehus har behov for oppgraderinger. Det har vært en voldsom prisvekst siste året og man må regne med at et nytt slaktegrishus vil koste mellom 12-13 millioner, og 20-25 millioner på grisehus til smågrisproduksjon.

Den annonserte Dyrevelferdsmeldingen med eventuelle forskriftsendringer i etterkant er forventet å ha fokus på økt areal til gris. Selv en tilsynelatende moderat økning på areal med 50 % kan medføre en kostnad for næringa på om lag 6 milliarder kroner, eller tilsvarende 3,5-4 kr/kg svinekjøtt. Det kun for å bygge opp det husarealet vi da vil mangle. I tillegg kommer alle ombygginger og tilpasninger som må gjøres i eksisterende bygningsmasse.

Det er en utfordring å bevare strukturen i svineproduksjonen. De minste produsentene går glipp av stordriftsfordeler. Husdyrtilskuddet har en viss strukturinnretning, men satsene er for lave til å utgjøre en vesentlig forskjell.

Nortura mener:

- **Det er stort behov for oppgraderinger og målretta tiltak i norske grise fjøs for å oppnå en ønsket utvikling for næringen. Investeringsvirkemidler gjennom innovasjon Norge bør brukes for å sikre at produksjonsapparatet fornyes og holdes ved like, samtidig som næringen settes i stand til å møte nye krav og pålegg fra myndighetene.**
- **Det er stort rom for økt produksjon hos eksisterende svineprodusenter som i dag ligger under konsesjonsgrensa og Nortura mener at det bør legges til rette for at disse gis anledning til kunne utvide produksjonen framfor at det skal legges til rette for nyetableringer. Investeringsmidler bør derfor prioriteres til eksisterende produsenter som har mulighet til å øke innenfor eksisterende konsesjonsgrense.**

Egg

Den siste tiden har det på grunn av overetablering vært stor overproduksjon av egg i Norge. Sammenlignet med andre produksjoner er etableringshindrene relativt lave i eggsektoren og det er utelukkende nyetableringer som gir utfordringer med markedsbalansen. Priselastisiteten for egg er lav hos norske konsumenter. For å håndtere et betydelig overskudd med prisreduksjon, må prisen settes så lavt at økonomien til eggprodusentene blir svært skadelidende. For å sikre balanser og stabil leveranse av norskproduserte egg samtidig som man unngår perioder med stor overskuddsproduksjon vil det være mer effektivt, bærekraftig og økonomisk for næringen med en form for etableringsstyring.

Nortura mener:

- **Eggproduksjonen har vært preget av en overproduksjon som er utfordrende med tanke på matsvinn og bærekraft generelt. Det aller viktigste er å få på plass nye produksjonsregulerende verktøy.**

Fjørfe kjøtt

Salg og produksjon av fjørfe kjøtt er fortsatt sterkt økende. Langtidsprognosene viser at fjørfe kjøtt er det eneste kjøttslaget en forventer fortsatt økt forbruk og hvor det er rom for en moderat økning i produksjonen de nærmeste årene.

Nortura mener:

- **Ved de siste jordbruksoppkjørene har vi pekt på at en fraktordning for fjørfe bør etableres etter prinsipper for eksisterende fraktordning for andre dyr til slakting. Frakttilskudd vil bidra til å sikre verdiskaping over større deler av landet og spredt produksjon vil redusere smitterisiko og styrke beredskapen.**

8. Velferdsordninger

Velferdsordningene skal sikre at bønder har et sikkerhetsnett og økonomisk trygghet den dagen sykdom, ulykker eller livskriser inntreffer. Videre skal ordningene legge til rette for å kunne ta ut ferie og fritid og, ikke minst, sikre trygge og gode rammer rundt svangerskap, fødsel og barsel. Gode velferdsordninger er avgjørende for rekruttering nye bønder inn i næringen.

For husdyrbonden som har ansvar for dyr 24 timer i døgnet, er det særlig viktig at det finnes ordninger som gir mulighet til ferie og jevnlig avløsning og som sikrer at noen kan ta vare på dyrene om en blir syk, eller av andre grunner ikke har mulighet til det selv. I tillegg til at det bidrar til bondens helse og velferd, er det viktig for å sikre god dyrevelferd. Avløserordningen bør legge til rette for at bonden kan ta seg fri minst én gang i måneden. I tillegg til at bonden får hvile og avkobling, kan jevnlig besøk av avløser i fjøset bidra til at avvik og mangler som bonden kan ha sett seg blind på, blir fanget opp før det blir for alvorlig.

Det er behov for å utvikle og styrke velferdsordningene for at de skal være et reelt sikkerhetsnett ved ulykker, sykdom, fødsel osv. og legge til rette for tilstrekkelig ferie og fritid. Finansieringen av velferdsordningene må styrkes slik at bondens mulighet til jevnlig å ta seg helt fri fra gårdsdrifta blir reell og at ordningene som gjelder ved sykdom, ulykker og i forbindelse med fødsel gjør at bonden omfattes av et tilsvarende sikkerhetsnett som andre yrkesgrupper i Norge nyter godt av.

Nortura mener:

- **I tråd med formålet med ordningene må satsene i velferdsordningene løftes betydelig og justeres i takt med konsumprisindeksen, uten at det skal være gjenstand for årlige forhandlinger.**
- **Skjevheter i dagens regler må rettes opp slik at satelitter i purkering får dekket avløserutgifter på lik linje med andre typer husdyrhold. For produsenter av saktevoksende kylling må avløsertilskuddet beregnes etter samme satser som økologisk kylling.**
- **Dyrevelferd må vektlegges ved utforming og dimensjonering av ordningene.**

9. Norturas overordna forventninger til årets jordbruksoppgjør

- Opptappingsplanen for å tette inntektsgapet som regjeringen har varslet, må legges fram og danne grunnlaget for oppgjøret.
- For å legge til rette for en opptapping av inntektene må verktøyene for regulering av markedet og importvernet styrkes, slik regjeringsplattformen legger opp til.
- Landbruk over hele landet krever en klar strategi og tydelige prioriteringer. Kanaliseringspolitikken må tilføres ny kraft og nye virkemidler for å snu den negative utviklingen hvor særlig jordbruket på Vestlandet og Nord-Norge taper terreng. Markedsregulator må settes i stand til å ivareta mottakplikten i alle deler av landet. Nortura er bekymret for den økende prisdifferansen mellom ulike kjøttslag og at de grovfôrbaserte produksjonene har en svakere inntektsutvikling enn de kraftfôrbaserte.
- Telledato må snarest mulig avvikles.
- For å øre konkurransekraften til norsk kjøtt og egg opp mot andre proteinkilder og import må jordbruksavtalen bidra slik at bonden gis rammebetingelser som gjør det mulig å produsere i tråd med markedets krav og forventninger.
- Velferdsordningene må sikre bonden et sikkerhetsnett på linje med andre yrkesgrupper. Satsene bør løftes betydelig og årlig justeres i takt med KPI.